Eve de Klerk, amsterdamska skvoterska aktivistica o iskustvima u kulturnom revitalizaciji napuštenih industrijskih zona

ENTUZIJAZAM I VLASTITI NOVAC KLJUČNI ZA USPJEH

U »NDSM werf« uloženo je desetak milijuna eura, osiguran radni prostor za više od 150 ljudi, sagrađeni su ili se grade: selo za likovne umjetnike, park skulptura, poligon za skatere, studijske i kazališne radionice, paviljon od ekološki prihvatljivih materijala, hale za kazališne i plesne predstave te multifunkcionalna dvorana. Projekt katalizira mnogo stvaralačke energije, privlači ljude raznih profila te turiste. Dobar je i za kulturni imidž grada te gradsku ekonomiju

Kako to izgleda kad skupina koja živi na rubu zakona preuzme kontrolu nad nekim dijelom grada već smo vidjeli u brojnim (američkim) filmovima. Ipak, predavanje amsterdamske skvoterske aktivistkinje Eve de Klerk u zagrebačkoj galeriji Nova pokazalo je da stvarnost ponekad može ugodno iznenaditi.

Cijela priča počinje osamdesetih godina prošlog stoljeća kad su manjak prostora za stanovanje i velika nezaposlenost učinili žiri u Amsterdamu iznimno teškim za mnogo obične ljude. Kao reakcija na teško situaciju veoma je ojačao skvoterski pokret, pa skvoteri postaju važni centri alternativne kulture i neslužbena turistička atrakcija grada. Tako je bilo sve dok divljanje cijena nekretnina te s njim povezana želja za zaradom nisu, krajem devedesetih godina, motivirali vlasti na zatvaranje niza najpoznatijih amsterdamskih skvotova. Brojni likovni umjetnici, glazbenici i raznovrsni pobornici nekonvencionalnog životnog stila tada su se našli na cesti.

Udružena skupina okorjelih skvoterskih aktivista zatražila je stoga od gradskih vlasti dozvolu da osamdesetak tisuća četvornih metara napuštenog brodogradilišta »NDSM werf« pretvore u centar koji bi okupljao umjetnike, obrtnike te predstavnike raznih drugih, slabo profitabilnih, zanimanja. I sami sokirani pozitivnim odgovorom nadležnih, aktivisti, uglavnom slabo obrazovani, s nevjerojatnim entuzijazmom prionuli su na pisanje više tisuća stranica projektne dokumentacije. Pritom su se vodili urbanističkom strategijom nazvanom »Stadt als Casco« (grad kao ljuska) – rad se u urbanizmu od dolje, kod kojeg se zadaju samo najosnovnije smjernice građenje i infrastruktura, a oblikovanje se u potpunosti prepušta korisniku.

Brodogradilište kulturni centar

Danas, sedam godina kasnije, »NDSM werf« doista je postao umjetnički i eksperimentalni radni centar – uloženo je desetak milijuna eura, osiguran radni prostor za više od 150 ljudi, sagrađeni su ili se grade: selo za likovne umjetnike, park skulptura, poligon za skatere, studijske i kazališne radionice, paviljon od ekološki prihvatljivih materijala, hale za kazališne i plesne predstave te multifunkcionalna dvorana. Dalekovodi su odmaknuti i eksperimenti s ekološkim i alternativnim načinima gradnje te obnovljivim izvorima energije.

Više brodogradilište danas je pravi kulturni centar, a keliko je zaniman u ekonomskom smislu svjedoči činjenica da i vladar showbusinessa – MTV, nastoji prodrijeti svojim kapitalom u »NDSM werf«.

Citav projekt predstavlja jedinstven skup primjera eksperimentalnih rješenja, mudrog planiranja i dobre prezentacije. Primjerice, kad su uvidjeli da su namaknuta novčana sredstva premala za uređivanje kompletnog prostora organizatori projekta pribjegli su jedinstvenom arhitektonskom rješenju – gradili su samo kosture građevina, a daljnje uređenje prepustili su korisnicima prostora. Dobitak je tako višestruk, osim ogromne novčane uštede individualna je kreativnost dobila krila, a kako su umjetnici uložili vlastiti novac i briga za prostor je veća.

Kad su pak izbili problemi s lokalnim stanovništvom, uglavnom socijalno ugroženim bivšim radnicima brodogradilišta, pokrenuta je inicijativa da se i njih smisleno uključi u cijeli projekt. Tako je organiziran niz izložaba koje su se bavile prošlošću kompleksa, iskorišten je odpad preostao nakon prestanka brodogradnje, uključeni ljudi koji su radili na brodogradilištu, a neprijateljstvo lokalne zajednice polako se preobrazilo u suvenirčivo i simpatije.

Razgovarali smo s Evom de Klerk, jednom od organizatorica cijelog projekta i pionirki skvoterskog pokreta, koja se više od deset godina bavi organiziranjem kazališnih predstava u napuštenim tvorničkim halama i sličnim prostorima.

Treba preuzeti inicijativu – Eve de Klerk

Stvaralačka energija

Je li vaš projekt zamišljen samo kao način da se obratite konkretnim potrebama grada Amsterdama ili se zapravo radi o novom univerzalnom modelu urbanog planiranja i osmišljavanja gradskog života?

– Ovo bi svakako trebao biti primjer kako je moguće uzeti stvari u svoje ruke. Tržište preuzima sve veću kontrolu nad privatnim životom i prostorom i zato je potrebno preuzeti inicijativu u svoje ruke.

Kakav je utjecaj vašeg projekta na grad Amsterdam i njegov razvoj?

– Projekt katalizira mnogo stvaralačke energije, privlači ljude raznih profila te turiste. Dobar je i za kulturni imidž grada te gradska ekonomija. Osim toga upošljava brojne ljude; kad smo počinjali preko 90 posto nas bilo je nezaposleno, ali stvorili smo smislene poslovno okružje za sitno poduzetništvo. Danas nas je svega dva posto nezaposleno. Isto je i s umjetničkim – kod svakog oblika djelatnosti, kad stvorite ugodno okružje u kojem ljudi zajedno rade, svi imaju koristi jedni od drugih, ljudi dijele znanja, ideje i resurse.

Jeste li time stvorili odredenu subkulturu?

– Apsolutno, to je u potpunosti subkultura i mi uopće ne bježimo od toga. Opazili smo jednu čudnu pojavu: kad nastojite otvoriti kompromis odricanjem od vlastitog identiteta opada vam opća politička podrška, a onda kad se vratite vlastitom identitetu dobijete podršku i od tamo odakle se niste nadali. To je čudno, ali ljudi vas često podržavaju zato što ste im prepoznatljivi. S druge strane iz još je jednog razloga važno imati vlastiti identitet – dobro je imati podršku opće javnosti, ali najvažnije je imati podršku onog dijela javnosti koji vas stvarno zanima, s kojim osjećate povezanost.

Država daje, ali i sputava

Still gradnje je, koliko smo vidjeli, potpuno otkačen i originalan. Ima li zbog toga puno problema s propisima?

– O, da, neprestano. Ne dobivamo građevinske dozvole kao ni dozvole za otvaranje objekata. Nalazimo se u paradoksalnoj situaciji u kojoj nam dežura istovremeno daje novac, a potom nas sputava prilikom njegovog korištenja.

Izjavili ste kako smatrate da je prodaja dobar korporativnog kapitala izrazito opasan za zdravlje vašeg projekta; kako nastojite izbjeći prodor komercijalnih interesa i kropnog kapitala u NDSM Werf?

– Za to nam treba snažna politička podrška i zaštita. Nismo isključivi, smatramo kako je moguća koegzistencija s komercijalnim sektorom, ali mislimo kako uz velike kompanije mora postojati i prostor za inicijative poput naše, koje nisu financijski motivirane. Primjerice ovdje svi voze bicikle, i logično je da su potrebni ljudi koji će da ih popravljati. Dakle mora postojati prostor za ljude koji će se time baviti, ti ljudi nisu bogati, a treba im mjesto za rad. Amsterdam je postao uzasno skup grad, a mi želimo osigurati da neki dijelovi grada budu zaštićeni od utjecaja tržišta. Neprofitni sektor je također nužan za funkcioniranje grada i to je ono što nas ranima.

Kako ste onda namaknuli novac za cijeli projekt?

– Sedam milijuna eura dobili smo od gradskih vlasti, oko 1,3 milijuna dobili smo iz drugih izvora, a više od tri milijuna eura uložili su ljudi koji su uključeni u projekt. Upravo taj je novac najvažniji jer jamči entuzijazam. To čak nije nas novac, posudili smo ga na raznim mjestima jer vjerujemo u to što radimo. Entuzijazam i vlastiti novac su ključni za uspjeh.

Rekli ste da je iza strategije »Stadt als Casco« cijela filozofija: što je suština te filozofije?

– U suštini je želja za kontrolom nad nalnom na koji se grad oblikuje – želja da ljudi koji žive u gradu i svakodnevno borave na njegovim ulicama odluče kako bi taj grad trebao izgledati.

Je li to zapravo grassroot urbanizam?

– Upravo tako, to je dobar naziv za ono što radimo.

Preuzimanje kontrole

Između ostalog zainteresirani ste i za održivu energiju; nudi li filozofija »City as Casco« održivji način življenja?

– Prije svega radi se o preuzimanju kontrole u svoje ruke. Sto se tiče energije – veliki smo pobornici obnovljivih resursa i smatramo da je to puno bolji način odnošenja prema okolišu, ali i oblik preuzimanja odgovornosti za svoje postupke. Želja nam je pokrenuti vlastitu energetsku tvrtku, vjerujemo kako bismo mogli proizvoditi jeftiniju energiju.

Kolektivno vlasništvo vam je veoma bitno; koketirate li sa socijalističkom ideologijom?

– Ne radi se o socijalističkoj ideologiji, nego o socijalnoj arhitekturi. Ideologija je tu sporedna, riječ je zapravo o vrlo pragmatičnom pristupu.

Mislite li da se ljudi danas, kad je odgovornost u pitanju, previše oslanjaju na institucionalno posredovanje?

– Upravo tako, to je sveprisutan problem. Posvada li se netko sa svojim susjedom nešto to niti pokušati sam riješiti, nego će se obratiti policiji. S druge strane morali bismo se sami uhvatiti u koštac sa svojim problemima.

Miroslav ZEC

ŽIVOT NA

U projekt urbane regeneracije engleskog grada Newcastlea dosad je uloženo 150 milijuna funta iz drugih i gradskih izvora, dok je privatni sektor investirao milijardu funta. To su najveća sredstva koja su u proteklom desetljeću uložena u kulturnu revitalizaciju nekog europskog grada, što se pokazalo izvrsnom investicijom i u ekonomskom i u socijalnom pogledu. Suprotan primjer predstavlja poljski lučki grad Gdanjsk. Cije je ugasio brodogradilište otkupilo jedno privatno poduzeće i odlučilo ga pretvoriti u poslovni centar koji nikad nije profunkcionirao.

Neko vrijeme prostor je bio zatvoren za publiku, ali su pod velikim pritiskom umjetnika njegova vrata otvorena za različite vrste kulturnih aktivnosti. Međutim, glavni urbanistički plan za ovu područje prilično je loš i vodi se debata o tome što bi trebala biti njegova funkcija. Poljski arhitekt Jacek Dominczak smatra da nije ključna funkcija nekog prostora koje li on donositi nevoje ili stvarni gubitke, nego bi prije svega trebao voditi računa o kvaliteti bivših industrijskih objekata koji prolaze kroz kropnog transformacije.

Razvijanje dijaloga

Ova dva primjera ilustrativna su za međunarodni seminar »City Scape«, koji je održan u Rijeci u okviru projekta »SEAS Rijeka«. U cilju promišljanja buduće funkcije nekadašnjih industrijskih zona, s naglaskom na riječku Tvornicu papira, konferencija je okupila domaće i inozemne umjetnike, urbaniste, arhitekte, teoretičare i druge stručnjake koji su tijekom dva dana raspravljali o kulturnim projektima i urbanoj regeneraciji bivših industrijskih zona, kulturalnim elementima u urbanom planiranju te resursima i uvjetima za regeneraciju javnog prostora. Projekt »SEAS Rijeka« dio je paneuropskog projekta SEAS koji okuplja gradove Stockholm, Umea, Helsinki, Kopenhagen, St. Peterburg, Klaipeda, Gdanjsk, Kopar, Bari, Udine, Trst i Rijeku s ciljem kulturne razmjene između Baltika i Jadrana, a inicirala ga je švedska organizacija Intercult.

Nakon Rijeke slican ce se program odrzati u Kopru, Stockholmu, Podgorici i Helsinkiju, dok ce se fokus SEAS-a u drugoj fazi razširiti na pomaknuti prema luckim gradovima Crnog i Sjevernog mora. Kako je istaknuo Adam Jeanes, međunarodni savjetnik za umjetnost i kulturu, namjera je SEAS-a razvijanje dijaloga izmedu umjetnika, arhitekata, javnosti i politicara u vezi s novim promišljanjem industrijskih gradskih zona kakvih ima mnogo u svijetu. Bivše socijalističke zemlje u tom pogledu nisu usamljene primjer, kao u urbanom regeneracijom nekadašnjih industrijskih zona vape i veliki europski gradovi.

Vrlo poučno izlaganje održao je beograd-ski dramaturg Dragan Klaić, koji je prije 35 godina emigrirao u Amsterdam. Kao ilustrativni nizozemski primjer Klaić je spomenuo Westergas, na sjevernom rubu Amsterdama. To je nekad bila tvornica plina, pomalo ambicioznog dizajna s visokim kraja stošljca u crvenoj cigli. Nakon brojnih rasprava odlučeno je, sukladno nizozemskoj sklonosti ka kompromisima, da se nekadašnja tvornica obnovi i razvije kao kombinacija ureda, kulturnih, društvenih i sportskih sadržaja.

U međuvremenu, međutim, ponuđeno je kao primjerenso sjedište mnogim umjetničkim udruženjima. Unutar nekoliko godina nastao je sjajni spet kafića, diskoklubova, restorana i studija, uključujući i kazališnu dvoranu. Kad se konačno krenulo u sanaciju objekta, mnogi kulturni stanari našli su nove lokacije. Sad je ne relativno novi korisnika koji je komercijalno orijentiran, čime se jedna izvanredna mogucnost za kulturnu revitalizaciju ovog prostora izgubila.

Doza rizika

Zato Klaić upozorava da ovakvi projekti uvijek u sebi uključuju i dozu rizika, jer se u njima prelamaju različiti interesi i zbog toga postoji opasnost od konfliktta, nezavoprovanosti i prevlasti jedne koncepcije nad drugom. Postavljajući pitanje kakav tip kulturnih institucija danas ima perspektivu, Klaić je iznio stav da na početku 21. stoljeca više nisu održive visokospecijalizirane ustanove, nego je budućnost u heterogenim institucijama koje nude raznolik raspon kulturnih sadržaja.

Zato je potrebno stvoriti dovoljno široku